

IZ PISATELJEVE ZAPUŠČINE

Ciril
Kosmač

Žive duše

Žive duše, nedokončani antipodem Cirila Kosmača – prvotni naslov Poslednje očiščenje – je zadnje ustvarjalno pisateljsko dejanje tega pisatelja. Živel je s tem svojim junakom-nejunakom Akakijem Ivanovičem Tenkovestnikovim skoraj trideset let.

V eni izmed variant uvoda je Kosmač zapisal: »Pred devetnajstimi leti – stran je datirana z jan. 1971 – na dan XIX. kongresa komunistične

partije smo stali na trgu in poslušali, kako je tovariš Malenkov na koncu govora, saj je kultura zmeraj na koncu, ošvrknil pisatelje tudi z naslednjimi besedami: V svojih delih morajo naši pisatelji šibati slabosti, pomanjkljivosti, napake in bolne pojave, ki se širijo v družbi. V naši sovjetski književnosti do danes ni takih vrst umetniških del, kot je na primer satira. Bilo bi nepravilno misliti, da naša sovjetska stvarnost ne daje gradiva za satiro. Nam so potrebni sovjetski Gogolji in Ščedrini, ki bi s plamenom satire izžgali iz življenja vse negativno, vse gnilo, vse mrtvo, vse tisto, kar zavira pot naprej.« In v novem odstavku dodaja: »Mar ni naša dolžnost, da se oglasimo na ta klic? In oglasili smo se bili že takrat, saj smo tedaj začeli pisati zgodbo o Akakiju Ivanoviču, ki so se mu bile besede o satiri tako globoko zadržle v srce. Toda med pisanjem nam je umrl Josip Visarionovič Stalin, in ker ni lepo skakati po mrtvem levu, smo s pisanjem prenehali. Danes, po devetnajstih letih, smo se vrnili k zgodbi, in sicer z mirno vestjo, da ne skačemo po mrtvem levu, temveč po njegovem duhu, ki pa je še zmeraj živ.«

Iz obsežnega rokopisa, v katerem pa žal po Kosmačevo prevladujejo variante posameznih strani in je čistega rokopisa malo, objavljamo nestrnjeno pripoved drugega speva.

Uredništvo

Opravičilo

Z neizmerno bridkostjo v srcu in z občutkom strašne krivde v duši začenjamo ta antipoem. Z bridkostjo zato, ker je res neizmerno bridko, da nam takšne zgodbe prihajajo na um, z občutkom strašne krivde pa zato, ker vemo, da se sploh ne bi smele porajati niti v naših najblodnejših sanjah, če bi bili pravi rodoljubi naše srečne domovine in pravilno zavedni državljani naše svobodne države, ki se tako prešerno razgrinja čez šestino sveta.

Pravi rodoljubi in pravilno zavedni državljani bodo nam privoščili še hujše bridkosti in še strašnejše občutke najrazličnejših vrst, in popolnoma upravičeno. Dobro jih slišimo, kako se zgražajo, in tudi popolnoma upravičeno, češ ali ima takšen človek, ki tako rekoč niti ni več človek v plemenitem pomenu te čudovite besede, sploh pravico pisati, in to celo o blodnih sanjah nekega nejunaka Akakija Ivanoviča, ki je bil tako nepomembna smet, da se zanj ni nikdar zanimal ne hišni ne pisarniški zaupnik polkovnika Porfirija Petroviča, kaj šele polkovnik sam, čeprav je kljub svoji vzvišeni osebi rad lovil tudi manjše grešne ptičke ter jih skubel in hrustal sebi v zabavo in kratek čas, domovini in državi v prid. Ne, tako pokvarjena duša, govorimo namreč o pisatelju in ne o Porfiriju Petroviču, nima pravice pisati niti o Porfiriju Petroviču, pa čeprav bi ga v zvezde koval, kakor pravimo. Ne, nima pravice niti črhiniti pisane besede, da se jasno izrazimo. Prekletstvo, da je nima! . . . Toda Ščedrin in Gogolj sta pisala, čeprav po mnenju carja in njegovih ministrov, ki je bilo seveda popolnoma pravilno, nista imela pravice pisati, saj nista gojila takratne uradno predpisane ljubezni do domovine in državljanske zavednosti. Slepa kot vsi pevci, sta pač mislila, da je to pisateljeva dolžnost, čeprav je bila v resnici samo prirojena duševna izmaličenost in izprijenost srca. To je prekletstvo pisatelja. Toda že od nekdaj je tako, da je pisatelj včasih v svojem prekletstvu prekletstvo prekletstva svojega časa.

Nič drugega nam torej ne kaže, kot da kar zdaj, na začetku, odložimo pero in se nemudoma javimo prvi policijski postaji ter skrušeno priznamo svoj greh, ali pa, ker je greh tako nezaslišan, kar takoj milo zaprosimo za spokorniško oblačilo iz šivalnic ministrstva notranjih zadev ter nato prostovoljno odromamo v daljno Sibirijo na očiščenje, kakor je to storil naš glavni junak, nejunak Akakij Ivanovič.

Drugi spev

O vrnitvi davčnih uradnikov v pisarnice, o nekoliko bolj pregrešnem razmišljanju Akakija Ivanoviča, o dveh celih glavah na dveh razklanih glavah očeta domovine, o natikanju na kol, o skrivnostni dobroti Edikta Ukazoviča Črnilova, o najčudovitejšem govoru nasploh in o satiri še posebej.

Če ne bi bili nesrečna izprijena duša, temveč pošteni pisatelj tiste srečne vrste, ki je zmeraj tako lepo prepojen s pravo domovinsko ljubeznijo

in s pravo državljansko zavestjo, da ga kar zanaša, kakor večkrat zanaša slugo davčne uprave Hudiča Ažespetova, ki ve, kje skrivaj točijo vodko, in še kar dobro vodko, potem bi zdaj opisali, kako je četica davčnih uradnikov in uradnic strumno korakala proti svojim pisarnicam, o katerih bi seveda rekli, da so prostrane in svetle, čeprav so bile v stari zatohli zgradbi s kletmi in majhnimi okni, ki je nekoč verjetno služila še za kako bolj neveselo državno uradovanje. S pesniškim zanosom bi v predpisanem klenem slogu opisali, kako je četa z Ediktom Ukazovičem Črnilovim strumno korakala, kakor četa mladih in pogumnih vojakov strumno koraka proti drznim bojnim nalogam, ki jih kak starejši poročnik Filat Filatovič Kuruzov kot veliko vojaško skrivnost skriva v svoji debeli glavi, ki je pravzaprav tudi vojaška in državna last, saj je vendar preveč dragocena, da bi z njo ravnal po svoji mili volji; država mu jo do nadaljnjega tako rekoč daje samo na posodo, da v njej nosi ukaze in z njo ukazuje podrejenim, vendar upajmo, da bodo sčasoma vojakom glavo nadomestili s posebno pripravo, ki jo bodo po opravljenih dolžnostih sneli in spravili v skladišče, kakor imajo v skladiščih spravljene topove, tanke in drugo orožje. Človeški duh je neugonobljiv, še prav posebno, kadar gre za vojne izume, ki so nam tako krvavo potrebni, če hočemo mirno živeti.

O strumnem korakanju četice torej ne moremo pisati, pa če bi še tako radi. Žal ne moremo pisati še iz drugega razloga: nikdar namreč nismo služili vojske, ker so se že v naši mladosti pokazali tako nevarni znaki prirojene duševne izprijenosti, da je nas država na svoje stroške velikodušno vlačila po posebnih odprtih zdraviliščih v mrzlih krajih, ker je bilo ugotovljeno, da je naša izprijenost po vsem videzu neozdravljiva. In tako torej nismo nikdar korakali pod strumnim poveljstvom kakega starejšega poročnika Filata Filatoviča Kuruzova. Ne trdimo, da je kak starejši poročnik s takim imenom in priimkom v naši vojski, toda treba je računati z vsemi možnostmi, saj je v naši prostrani državi nešteto raznih imen in nešteto raznih priimkov.

Znano je, da so številke zato na svetu, da stojijo lepo v vrsti. In priznajmo, da jih je kar lepo videti, posebno kadar jih po pet ali po šest zaporedoma v dolge stolpce napiše kaka lepopisna ženska roka. Toda ali si lahko zamislite, da bi morale številke stopiti na ulico in odkorakati ob burnem valovanju borbene pesmi? Ali si lahko zamislite rejeno osmico ali celo ničlo, kako se neokretno majeta in kotalita vštric s suho enojko, ki se vzravnano poganja, da bi držala korak z ošabno sedmico. Približno tako so se po ulici pomikali naši davčni uradniki in uradnice. Naj je iz zvočnikov še tako radostno nabijalo, naj je Edikt Ukazovič včasih še tako srepro pogledal, so korakali naveličano kakor otroci, ki se utrujeni vračajo z izleta ter vsak po svoje vlačijo noge za sabo, kakor pravimo. Napise in podobe tovariša Stalina na dolгих letvah niso nosili visoko vzdignjene, kar zdaj niti ni bilo strogo uradno zapovedano, temveč kar tako čez ramo, kakor mužiki nosijo kose, grablje in vile, ko se zvečer vračajo s polja.

Akakij Ivanovič se je bil seveda že spet izgubil v razmišljanju. Po glavi so se mu kar naprej motale Malenkove besede o potrebi satire. Bil je, kakor

bi po njem rojilo nekaj črmljev, brenčalo s sladkimi baritoni in ga ščegetalo s svojimi zalitimi žametnimi zadki. In bilo mu je, kakor človeku, ki ga zgečkajo: prijetno in neprijetno. Prikimaval je in odkimaval, včasih celo trznil z levim koticom ust, dokler ga ni naposled spet zapekla vest. Vprašal se je, le zakaj se mi kar naprej to mota po glavi?

»Kaj pa tako opletaš s tistim svojim hudičem!« je zarohnel Ažespetov, a si je takoj pokril usta in se stulil, ker bi bil zdaj rad manjši od makovega zrna, ker se je bal, da ga je nemara kdo slišal, kako se je izrazil o očetu domovine.

Akakij Ivanovič je še bolj preplašeno izbuljil oči.

»Ali sem kaj rekel?« je zagodrnjal Ažespetov. »In če sem rekel, si ti kriv. Zdaj pa tako noro mahaš s svojim —«

»Trofim Pafnutjevič, nikar —«

»Pojdi k hudiču!« ga je prekinil Ažespetov in se v svoji nagli jezi tako spozabil in celo grozeče dvignil podobo očeta domovine.

Akakij Ivanovič je zlezel vase, preložil letev s podobo tovariša Stalina na levo ramo in sklenil, da si mora izbiti iz glave besede o satiri in da sploh ne sme več razmišljati.

Platon Platonovič, ki je hodil z njim vštric, ga je zviška premeril in celo prhnil. Akakij Ivanovič se je plašno ozrl gor, toda Platon Platonovič se ni zmenil zanj. Med dlanmi je začel veselo vrteti letev, ki je na njej imel svojo podobo očeta domovine. Vrtel jo je, kakor je v prvomajskem sprevodu veselo vrtel svoj veliki lopar dobroznani pekovski mojster Mohor Otrobovič Hlebnikov; tako naglo in spretno ga je vrtel, da je bilo videti, kakor bi nosil na kolu velikanski hlebec čudne oblike, kakršnega še sam kljub svojemu priznanemu mojstrstvu ne bi znal zgnesti in speči. V podoben velikanski hlebec se je sedaj spreminjala tudi Stalinova podoba Platona Platonoviča, le da se je hlebec takrat, kadar se je za hip ustavil, da bi se zavrtel v drugo smer, sploščil in je iz njega oče domovine grdo pogledal po svojih sinovih, kot bi bil jezen in osramočen, ker tako nespoštljivo ravna jo z njim.

Akakij Ivanovič si je rekel, da je to res nespoštljivo in nespodobno. Sicer pa je že nekako nespodobno nositi glavo tovariša Stalina nasajeno na kolu, je pomislil . . . in komaj je to pomislil, že se je z mislimi izgubil v starih časih, ko so ljudem sekali glave in jih natikali na kole. Taka je bila tatarska navada. In Tataři so tudi žive ljudi natikali na kol. Brrr, groza! Hvala bogu, da jih ni več! No, nekaj jih je še, a ti so zdaj naši. Drugim so naši posekali glave; na kole jih menda niso natikali. A če bi bilo Tatarov še veliko, če bi bili še divji in če bi se vzdignili in bi vdrli k nam . . . in že je Akakij Ivanovič v svoji živi domišljiji videl, kako Tataři na konjih drvi jo iz Azije, kako se v široki pahljači razgrinjajo po vsej ruski deželi, kako drvi jo iz mesta v mesto in sekajo sekretarjem, predsednikom in raznim načelnikom glave ter jih natikajo na kole; in naposled pridri vijo v samo Moskvo, vdoro v Kremelj, odsekajo tovarišu Stalinu glavo in jo na Rdečem trgu nataknejo na kol . . . O, groza!

Ta strašni prizor je Akakija Ivanoviča kar vrgel iz njegovih nesrečnih misli. Mrzel znoj ga je obilil in ves se je stresel. »Le kaj me je tako

obsedlo?« si je rekel, a še preden je besede izgovoril do kraja, se je ugriznil v ustnice, toda bilo je že prepozno, ker je že zagledal budilko in nato zlato glavo tovariša Stalina, ki se je spremenila v glavo hudiča, ta pa mu je spet pomežiknil in trzil z levim koticom ust. Strašno! In da je bilo še strašnejše, se je Akakij Ivanovič zavedel, da je nehote tudi sam pomežiknil z levim očesom in posmehljivo trzil z levim koticom ust. To je bilo pa že tako neprijetno, da je vzdrgetal.

»Kaj pa ti je?« ga je pokroviteljsko vprašal Platon Platonovič. Načelnik Edikt Ukazovič se je zgledoval po velikih možeh, ki so se znojili za dobrobit ljudstva in blaginjo države in so si potne srage otirali z belimi robci. Ko si je obrisal čelo in spravil robec, si je potegnil na trebuh oba krajca kratkega suknjiča, ki je bil prekratek prav zaradi prevelikega trebuha, se zravnal in se začel vzpenjati po stopnicah. Lesene stopnice, ki so bile stare in izlizane, so kljub vlagi, ki je vladala v hiši, grdo škripale. Res je, da je bilo telo Edikta Ukazoviča Črnilova precej težko, vendar so škripale nekako drugače, kakor bi načelnik nosil še neko težje breme. Uradniki in uradnice so se stulili in še bolj stisnili k sebi letve s podobami očeta domovine, kakor bi se zatekli k njegovi dobroti, ki je bila vsem dobro znana, saj je bila vsesplošno proglašena in razglašena urbi et orbi, kakor bi rekel Akakij Ivanovič. In verjetno je v tistem trenutku pomislil prav na grobo žalitev te dobrote in je zato rahlo dregnil Ažespetova in Platona Platonoviča in s krenjno glave pokazal pod strop na majhni podobi tovariša Stalina. Nesrečnika sta razumela namig; spokorniško sta se spogledala in nato obrnila svoji podobi, da je dobitljivi oče domovine bližajočemu se načelniku kazal zadnjo stran svoje razklane glave.

Če bi poznali tako tišino, ki je še hujša od grobne tišine, potem bi zdaj napisali, da je bila tišina takšna. Miško bi slišali, kakor pravimo, toda miške, ki so celo o belem dnevu večkrat kukale iz svojih lukenj, so se vse poskrile, verjetno prav zaradi tišine, ki je bila tako grozeča.

Priznamo, da so taki trenutki neznansko mučni . . . in zato teh trenutkov ne bomo podrobneje opisovali, da bralec, ki bo nemara to poglavje bral že v postelji in se ob tem spomnil kake svoje pregrehe, ne bi imel mučnih sanj . . . Skočili bomo kar k srečnemu zaključku, skratka, čisto na kratko bomo povedali, da je načelnik Edikt Ukazovič Črnilov z roko dal znak svoji čredi, naj počaka na hodniku, šel v svojo pisarno, odmaknil s police vezani letnik starega uradnega lista, potegnil na svetlo steklenico vodke, srknil požirek in potem še enega in še enega, se glasno oddahnil, se zravnal, srknil še požirek, spravil steklenico za uradni list, si s hrbtom roke obrisal okroglo brado, vstal, stopil pred ogledalo, si popravil kravato, se z dlanjo pogladil po gladkih laseh – in se nasmehnil.

Da, nasmehnil se je. Toda samo za hip. Nenadoma se je zresnil in se celo pomračil. V ogledalu je zagledal tudi obraz očeta domovine, ki je visel na nasprotni steni. Edikt Ukazovič se je takoj obrnil, a se ni ozrl v očeta domovine. Obstal je, se zamaknil v tla, se prijel za spodnjo čeljust in jo trdo zvijal sem in tja. Vse je kazalo, da se mu v tem trenutku sploh ni upal pogledati v oči, celo obrnil se je, da mu je pokazal hrbet. Spet je moral seči

po beli robec, kar je kazalo, da so srage, ki so mu rosile čelo, višje skrbi, kar je dobilo svojo potrditev takoj v dejstvu, da je še enkrat odmaknil stari uradni list in hlastno srknil še dva požirka, kar mu je verjetno dalo nove moči. Ne da bi se ozrl v očeta domovine, se je zravnal in naglo odšel iz pisarne.

Edikt Ukazovič je moral biti nekako spremenjen, ko je stopil na hodnik, saj so vsi skoraj glasno zajeli sapo in nato spet obstali nepremično. Načelnik se ni nasmehnil, a vendar se je skoraj nasmehnil. Spregovoril je z nekoliko nižjim in mirnim glasom, ki pa ni skrival v sebi nobenih zahrbtnih groženj. Z državnimi izrazi, kakršne je uporabljal vsezvezni javni državni tožilec, vendar ne z najhujšimi, je ozmerjal oba nezaslišana grešnika, ki sta vse državne izraze sprejela s tako veselim srcem, da bi svojega dragega in dobrega načelnika poslušala do noči in tudi vso noč, skratka, vse dotlej, dokler bi ju v svoji dobroti izvolil zmerjati. Toda Edikt Ukazovič, ki se mu je zaradi vneme, zaradi dobrote ali bogve zaradi česa, že rahlo zapletal jezik, je bil odločen in kratek: po državnih izrazih, ki so se nekateri sicer dvakrat ali celo trikrat ponovili, je obema grešnikoma dal najstrožji partijski ukor in jima sporočil višino odbitka od plače za deset novih podob tovariša Stalina, kar pa ni bilo tako strašno, ker so bile podobe poceni, da si jo je vsak lahko privoščil.

»Tako, prijateljčka!« je resno zaključil, razširil roke in se nato nasmehnil.

V tistem trenutku je bil načelnik Edikt Ukazovič Črnilov gotovo najočetovski človek v tem delu države, morda celo v vsej prostrani državi. In tudi sam je čutil, da je očetovski človek, saj je do svojih uradnikov začutil nekakšno čudno, lahko bi rekli, skoraj več kot samo prijateljsko nagnjenje. Uradniki in uradnice so bili zaradi tega prijateljskega nagnjenja tako ginjeni, da so s težavo požirali slino, tiho in zelo pogosto posmrkavali in tako ljubeznivo odpirali usta, kakor bi hotel reči: »Eh, Edikt Ukazovič, golobček ti naš!« In Akakij Ivanovič je sprevidel, da bi bilo res treba kaj reči; zganil se je in rekel z resnično hvaležnostjo v glasu:

»Hvala, tovariš načelnik!«

Te besede so prišle kot odrešenje.

»Hva-la . . . hva-la . . . tovariš na-čelnik,« je zajecjljal in skoraj zajokal Platon Platonovič, razširil roke in se pognal naprej, kakor bi hotel objeti svojega dragega in ljubega načelnika, a je še o pravem času sprevidel, da bi bilo to nespodobno, pa je zato obstal in se začel globoko klanjati, skoraj staroversko, kakor je bilo v njegovi krvi podedovano od prednikov.

»Hvala, tovariš načelnik!« se je z nizkim pivskim glasom zagnal naprej Ažespetov in se začel priklanjati še niže.

»Vsi se vam zahvaljujemo za dobroto!« se je spet oglasil Akakij Ivanovič, ki se je tudi globoko priklonil, a zelo okretno in nekako plemenito, tako da njegova pohlevnost ni prišla do pravega izraza.

»Vsi se zahvaljujemo!« se je oglasila vsa čreda in se priklanjala. »Zahvaljujemo se za dobroto! Za dobroto!«

Bil je resnično lep prizor, posebno še, ker so se izpod stropa prikla-

njale tudi glave očeta domovine. Nič zato, če so te glave trkale druga ob drugo, kakor se z glavami trkajo kozli na gmajni; bilo je še bolj sproščeno in še bolj domače.

»Že dobro, že dobro! Dovolj, dovolj!« je mahal z rokami Edikt Ukazovič, ki se je zaradi priklanjanja hvaležnih uradnikov, ali pa nemara zaradi preštevilnih požirkov vodke, tudi sam precej majal na svojih širokih ploskih nogah.

»Ne, ni dovolj! Vse mesto naj izve za vašo dobroto!« je z nenavadno visokim glasom ginjeno zakokodakala Koka Jajcevna in se spet glasno useknila, da bi potrdila svojo ginjenost in topla čustva.

»Vse mesto naj izve za vašo dobroto!« so se oglašali uradniki.

»Ah, ne! Ah, ne!« se je smehljal Edikt Ukazovič in se še bolj majal, kakor bi plaval na krilih slave največjega dobrotnika vsega mesta.

Toda kar nenadoma se je tako zamajal, kakor bi ga kdo sunil v hrbet, in obstal na trdnih nogah. Sreča je izginila z njegovega obraza, zresnil se je in postajal bolj in bolj mrk. Preblisnilo ga je spoznanje, da bodo vsi ti uradniki, posebno pa še vse te preklete Kokoške Jajcevne res razkokodakale po vsem mestu, kaj se je bilo zgodilo in kako plemenito je naš dragi, naš dobri, naš ljubi, naš zlati načelnik, naš golobček, rešil vso zadevo. Kar videl jih je, kako prhutajo po mestu in kokodakajo. In še preden bo minil dan, bo njegova dobrota prišla na ušesa tudi tistim, ki v taki dobroti vidijo nezaslišano žalitev tovariša Stalina, kar v resnici tudi je. In potem? Zbogom ljubi dom in mili moj domači kraj. Nemara bo že ponoči zaslišal votle korake na stopnicah in trkanje na vrata . . . Edikt Ukazovič je segel po beli robec, ker je začutil, da so mu višje skrbi spet orosile čelo s potnimi sragami.

»Zakaj ne bi tudi drugi vedeli, kako zlatega načelnika imamo?« je spet zakokodakala Koka Jajcevna.

»Ne, ne, ne!« je odkimaval Edikt Ukazovič in se z robcem tapkljal po čelu. »O tem niti besede, niti besede!«

Uradniki in uradnice so ga začudeno gledali. In le zakaj ga ne bi, saj je vendar nerazumljivo, da se človek ne pusti hvaliti zaradi svoje dobrote. To je tako človeško, da bolj ne more biti.

Platona Platonoviča pa je neprijetno stisnilo v grlu, kar dokazuje, da le ni bil tako zabit človek. V glavo mu je šinila bridka misel, da jih je načelnik samo povlekel za nos; morda se jih je samo privoščil, kakor si mačka privošči miško, preden jo zadavi. Zdaj zdaj se bo zlobno zakrohotal: »Hahaha, golobčki, ali ste res mislili, da jo bosta naša kozla tako poceni odnesla?«

Toda Edikt Ukazovič se ni zakrohotal, ker ga ni prešinila rešilna misel, zakaj če ga bi bila prešinila, bi jo zgrabil z obema rokama. To dokazuje, da je bil po pameti res samo dvojka v primeri s Platonom Platonovičem, ki je imel pameti za okroglo petico, kar pa mu je v tem trenutku škodovalo, saj mu je pognala strah v kosti. Omejenost in dobrota hodita vstric, saj si je prebrisano ljudstvo izmislilo pregovor: kdor je predober, je norcu podoben. Edikt Ukazovič se je zavedel, da ga je polomil; bil je tako jezen nase, da bi

se najrajši živ pojedel. Čutil je, da mu grozi nesreča. A kako naj se reši? Ali naj se s svojimi podložniki odkrito pogovori ter jih prosi, naj držijo jezik za zobmi. Koka Jajcevna bi povrhu še to razkokodakala, ali pa ne bi, če bi se prepustil njenim toplim čustvom, kar pa ga ni posebno mikalo. Morda pa je med njegovimi uradniki tudi kak umazani pesjan, ki ga že srbijo pete, da bi nesel na nos tistim, ki se jih to nič ne tiče, a se jih seveda tiče, saj so hudiči prav za to plačani. Pogledal je po svojih uradnikih. Videl je, da nestrpno čakajo njegove besede, pa se je zbral in prijazno rekel:

»Torej, kar je bilo, je bilo! O tem nobene besede več? Razumete?«

»Razumemo,« se je prvi oglasil Akakij Ivanovič, saj je samo on razumel, v kakšnem precepu je nesrečni načelnik, ker ni ravnal, kakor bi bil moral ravnati.

»Zlat človek! Dober kot kruh!« je ginjeno zakokodakala Koka Kokodajseva.

»Zato pa me ubogajte!« je očetovsko rekel Edikt Ukazovič in nato dodal z globljim glasom: »Lahko bi se našel kdo, ki ne bi bil tako dober, če bi mu to prišlo na uho! Klical bi vas na odgovor. In vse! . . . Ali razumete?«

»Razumemo!« so prikimali uradniki in uradnice, ki jih je spričo te grožnje obsenčil sveti duh. Začudeno so se spogledali, češ le kako so mogli biti tako bedasti, da tega niso razumeli.

»Končno!« je pribil Edikt Ukazovič. »Torej, niti besede več! To je edikt, to je ukaz!«

»Tako je, tovariš načelnik!« so se oddahnili uradniki, ki so vedeli, da je res končano, kadar Edikt Ukazovič reče, da je to edikt in ukaz.

»In zdaj lepo spravite napise in podobe tovariša Stalina. Čez tri dni bomo šli spet na trg, da ga pozdravimo, ko bo izvoljen za generalnega sekretarja.«

»Tako je! Živel tovariš Stalin!« so vzkliknili z resničnim navdušenjem, ker se je vse tako dobro izteklo.

»In upajmo, da bomo takrat tako srečni, da bo nam spregovoril sam tovariš Stalin!« je rekel Edikt Ukazovič.

»Saj nam je tudi danes govoril tovariš Stalin,« se je oglasil Platon Platonovič, sicer nekoliko plašno, a vendar srečno, kakor bi s temi besedami izrazil hvaležnost svojemu dobremu načelniku.

»Kako?« se je začudil Edikt Ukazovič, a vendar ne preveč, kakor bi se v tem skrivala kaka past.

»Seveda, govoril je tovariš Malenkov,« je povedal Platon Platonovič, »toda kdorkoli naj govori, zmeraj nam govori tovariš Stalin.«

»Odlično!« se je navdušil Edikt Ukazovič. »Odlično povedano!«

»To je tako kakor v svetem pismu. Tudi bog je govoril skozi usta svojih prerokov,« je ponosno razložil Platon Platonovič, ki se seveda ni ozrl v Akakija Ivanoviča, ker mu je greben rasel na njegov račun.

»Odlično! Odlično!« je prikimal val Edikt Ukazovič, a vendar ne več tako navdušeno, ker ga je že grabila bleda zavist, kakor pravimo, da se ni bila njemu porodila ta čudovita misel, ki je bila pravzaprav prečudovita,

temveč temu zabitemu cepcu, ki pa torej le ni tako zabit, kot je videti. »Odlično, državljani Pjatnikov, Platon Platonovič! To ste dobro uganili. Res dobro . . . samo ne bi bilo treba, da ste po primer segli v sveto pismo.«

»Tako je rekel Akakij Ivanovič,« se je začel opravičevati Platon Platonovič, ki se mu je pobesil greben.

»Aaaa . . .« je zmagoslavno zategnil Edikt Ukazovič in ga posmehljivo premeril. »Saj se mi je zdelo čudno, da bi kaj takega pognalo na vašem zelniku, Platon Platonovič . . . Torej je to misel našega Akakija Ivanoviča? Lepo, lepo, dragi Akakij Ivanovič! Lepo, lepo . . . a še lepše bi bilo, če ne bi bili segli po primer iz svetega pisma. To boste pa že priznali.«

»Seveda, seveda, tovariš načelnik!« je pohlevno priznal Akakij Ivanovič. »A saj sem potem dal drugo primero.«

»Kakor Alah, ki je govoril skozi usta Mohameda,« je hitro povedal Platon Platonovič, da bi spet postavil pokonci svoj greben.

»Kako? Kako?« se je začudil Edikt Ukazovič.

»Tako, kakor bi bil tovariš Mohamed Malenkov in tovariš Alah Stalin,« se je Platon Platonovič navdušeno pognal v razlago. »Ne, ne, ni tako!« je skoraj kriknil od strahu, ko se je zavedel, da je brezbožno zamešal te štiri osebnosti. »To se pravi, da je tovariš Mohamed, ne, tovariš Mohamed ni tovariš Mohamed, tovariš Malenkov je tovariš Mohamed in Alah je tovariš Stalin, ne, Stalin je, ne, tovariš Stalin je tovariš Alah, ne, Alah, Alah je tovariš Stalin.«

»Alah je tovariš Stalin!« je s takim začudenjem zakokodakala Koka Kokodajsevna, kakor bi znesla jajce s tremi rumenjaki. Toda njeno kokodakanje je pregrnil glasen smeh; najprej so se ženske zahihitale v dlani, nato pa so se še moški sproščeno zakrohotali.

Platon Platonovič, ki se mu je popolnoma pobesil greben, je srdito in zaničljivo hkrati gledal Akakija Ivanoviča, ki je bil kriv vse te nesrečne zmešnjave. Akakij Ivanovič, ki se je s pekočo vestjo zavedal svoje krivde, pa se je z obema rokama oklepal letve s podobo očeta domovine, ki je bil pravkar proglašen za tovariša Alaha. To je bila seveda žalitev, čeprav tudi Alah ni bil kar tako od muh, saj je bil tako imeniten, da ga sploh ni bilo; bil je samo misel o bogu, torej je bil bog, ki je bil že od začetka samo bog. Toda med bogovi je že tako, da je vsak bog drugemu bogu hudič, zato je zmeraj prav toliko hudičev, kolikor je bogov. Lepše je bilo v grških in rimskih časih, ko je bilo bogov veliko in vseh vrst in so bili podobni ljudem. Danes pa seveda nekateri ljudje hočejo biti bogovi, ker so tako slabi, da ne morejo biti niti ljudje.

Edikt Ukazovič se ni krohtal Platonu Platonoviču, čeprav bi se rad; ni se spodobilo, da bi se krohtal hkrati s svojimi uradniki, še manj pa se je seveda spodobilo, da bi se krohtal zmešnjavi, ker je bil vanjo zamešan tovariš Stalin, pa naj je bila zmešnjava še tako smešna. Samo prikrito se je nasmihal, a še ta nasmeh je zakril s široko dlanjo, nato pa je strogo poklical k redu.

»No, no, no! Dovolj bo, dovolj!« je glasno rekel in zaploskal, da bi se uradniki pomirili. »No, vseeno smo vsi razumeli, kaj je hotel povedati

tovariš Platon Platonovič, to se pravi, kaj je hotel povedati naš Akakij Ivanovič, saj je bila to njegova primera. Toda, tako mislim, tovariš Malenkov ni Mohamed . . . in tovariš Stalin ni Alah . . . čeprav . . . čeprav bi, recimo, lahko bil . . . še večji . . . saj Alah je bil samo turški bog . . . tovariš Stalin pa . . . tovariš Stalin . . . tovariš Stalin pa . . . pa je naš. Naš je!» je pribil. Bil je ponosen na svoje zadnje besede, ki so se mu zdele zelo prebrisane. Zviška se je ozrl v Akakija Ivanoviča, kakor bi hotel reči: »Ali sem te, podlasica prihuljena! Nisem rekel, da je tovariš Stalin naš bog. Rekel sem samo, da je naš. A vseeno nihče ne more trditi, da nisem hotel reči, da ni naš bog!» In pri tem je tako motril Akakija Ivanoviča, da je ta prikimal in rekel:

»Naš je!«

»Naš!« je ponovil Edikt Ukazovič in čakal, ali bo nemara Akakij Ivanovič rekel, da je tovariš Stalin naš bog.

Akakij Ivanovič pa, ki je bil človek razmišljujoče narave, kakor dobro vemo, se ni dal ujeti. Še enkrat je prikimal in še enkrat rekel:

»Naš je!«

»Čisto naš!« je dodal Edikt Ukazovič.

Akakij Ivanovič je samo prikimal, z besedo pa ni pritrdil, ker se je spomnil, da tovariš Stalin ni čisto naš in samo naš, temveč last vsega človeštva, a ker je vedel, da ne bi bilo pametno, če bi molčal, je vzkliknil:

»Naj živi tovariš Stalin!«

»Naj živi!« so brez posebnega navdušenja vzkliknili uradniki in ga po strani premerili, češ ali je še pri zdravi pameti.

»Da, državljani Tenkovestnikov,« je Edikt Ukazovič ubral druge strune, »dovolite, da vas še enkrat pohvalim, a prav tako dovolite, da vas že spet opomnim, kako neprimerno je jemati primere iz raznih svetih pisem in evangelijev, iz koranov in drugih turških knjig. Saj ste pravkar sami videli. In to je za sovjetskega človeka nekako, kako bi rekli, nedostojno.«

»Razumem, tovariš načelnik,« je skrušeno priznal Akakij Ivanovič. »Vsega je kriva šola in stara vzgoja.«

»Seveda, hodili ste še v stare šole,« je Edikt Ukazovič razširil roke, češ tu ni nobene pomoči. »Same neumnosti so vam vtepali v glavo. No, ne same neumnosti,« se je hitro popravil, ker se je spomnil, da Akakij Ivanovič poučuje sina Porfirija Petroviča. »Sicer pa je v tem primeru bila vaša primera dobronamerna. Da, da, čeprav je govoril tovariš Malenkov, nam je govoril tovariš Stalin . . . In govor je bil čudovit!«

»Čudovit!« so v zboru zapeli uradniki.

»Najčudovitejši,« je rekel Akakij Ivanovič, ki bi se bil rad ugriznil v jezik, ker sploh ni vedel, zakaj je to rekel.

»Da, najčudovitejši!« je pritrdil Edikt Ukazovič, se ozrl v Akakija Ivanoviča in si zraven mislil: Ne boš ti mene! In prav zato je resno nadaljeval: »Toda, državljani Tenkovestnikov, mar hočete s tem takole namigovati, da drugi Stalinovi govori niso bili najčudovitejši?«

»Bog ne daj, tovariš načelnik!« se je stresel Akakij Ivanovič. »Vsi govori tovariša Stalina so bili najčudovitejši, a ta je bil še bolj . . . še bolj

najčudovitejši. S tem pa seveda nikakor nočem reči, da tudi vsi drugi govori niso bili še bolj . . . še bolj najčudovitejši.«

»Da, vsi govori tovariša Stalina so bili najbolj najčudovitejši!« je povzdignil glas Edikt Ukazovič, ki se nikakor ni dal ugnati od Akakija Ivanoviča. Bil je srečen, ker mu je bil kos, pa se je zato bolj in bolj navduševal. »In kako očetovsko je danes govoril! Kakor oče otrokom, ki jih ima neznanško rad! In kakšni nauki! In kako visoke misli! Ali se spominjate že same uvodne misli?«

»Spominjamo, tovariš načelnik!«

»In druge misli?«

»Spominjamo, tovariš načelnik!«

»In tretje?«

»Spominjamo, tovariš načelnik!«

»In kako lepo je bilo vse razporejeno! Vse po vrsti!«

»Vse po vrsti!«

»In kakšen jezik! Pravi ruski jezik! Živ! Vsaka beseda vam kot topla ptica prileti naravnost v srce!«

»Naravnost v srce!« je zakokodakala Koka Kokodajsevna in se useknila. »Oh, tovariš načelnik, kako lepo govorite!«

Ediktu Ukazoviču je zdaj dobro dela tudi pohvala Koke Kokodajsevne. Primera o topli ptici ga je tako razžarila, da se je dvignil na prste in zakrilil z rokami, kakor bi bil tudi sam topla ptica in bi hotel odleteti v srca vsem svojim uradnikom in uradnicam, celo Koki Kokodajsevni.

»Da, kot ptice letijo njegove besede v naša srca!« je zaneseno ponovil. »In tam se vgnezdijo na večne čase!«

»Na večne čase!« so z nižjimi glasovi in že kar nekako pobožno ponovili uradniki, kakor bi na koncu molitve rekli: Na veke, amen!«

»Da, take so besede tovariša Stalina. Za večne čase!« je srečno priki-mal Edikt Ukazovič sam sebi. »In nekatere nas že tako presunejo . . . že tako presunejo . . . tako presunejo –«

»Da bi človek zajokal!« je ginjeno zakokodakala Koka Kokodajsevna, ki se je v svoji ženski pameti začudila, kako da Edikt Ukazovič tega ni znal sam povedati.

»Da!« je nekoliko hladneje pritrdil Edikt Ukazovič, ker se je jezil na Koko Kokodajsevno, ki ga je bila prekinila, še preden je bil sam našel svojo primero za presunljivost nekaterih Stalinovih besed. Obrisal si je čelo in se nato ponosno in celo nekako izzivalno obrnil k Akakiju Ivanoviču: »No, dragi Akakij Ivanovič, katere besede so vas danes najbolj presunile?«

»Tiste o satiri,« je živahno odgovoril Akakij Ivanovič in hkrati pomežiknil z levim očesom in posmehljivo trznil z levim koticom ust – in že isti hip ga je spreletela groza, ker mu je tako rekoč ušla siva ptica, ki se mu je bila vgnezdila v srcu.

»Kako? Kaj? Kaj?« se je neznanško začudil Edikt Ukazovič, pa saj se je res lahko začudil, ker se ni bilo še nikdar primerilo, da bi pohlevni Akakij Ivanovič tako živahno odgovoril, kaj šele, da bi zlobno pomežiknil

in se porogljivo nasmehnil. Mar vse to ne dokazuje, da je res pod okriljem polkovnika Porfirija Petroviča.

Akakij Ivanovič bi se bil najrajši vdrl v zemljo. Segel je po svoj pisani robec iz tenke tkanine in ga s tresočimi se rokami začel razgrinjati.

»No, kaj? Kaj?« je rekel Edikt Ukazovič, ki je seveda moral kaj reči, saj je bil vendar načelnik. In tudi sam je segel po belem robcu, ker bi se utegnilo primeriti, da bi mu spet kake višje skrbi orosile čelo.

»Oprostite, tovariš načelnik . . . eee . . . « je izgubljeno jecljal Akakij Ivanovič in si brisal nos. »Eee . . . hudič je kriv.«

Vsi so se začudeno ozrli v nesrečnega Akakija Ivanoviča, ki ni vedel, kam naj bi se dal. Danes je bilo res nekam čudno z njim: najprej velika podoba tovariša Stalina, ki jo je bil sam prerisal in jo dal v tako lep okvir, zdaj pa še to čudno govorjenje o hudiču.

»Tovariš Tenkovestnikov, ne razumemo vas,« je iz previdnosti še kar prijazno rekel Edikt Ukazovič. »Razložite nam. Kakšen hudič? Kateri hudič?«

»Tisti z bu . . . ne, ne!« je skoraj zakričal Akakij Ivanovič in se nato globoko oddahnil, ker se je bil še pravi čas ustavil, da ni bleknil o hudiču z budilke. »Vsega so krive samo sanje,« je zamahnil z roko, »neumne sanje . . . pa se človek zmeša . . .«

Ženske so se zahihitale v dlani.

»Saj, saj, saj,« je odsotno prikimal Edikt Ukazovič, potem pa prijazno vprašal:

»Saj, prav zaradi govora, zaradi satire,« je rekel Akakij Ivanovič, ki mu je bilo seveda žal, da je že spet omenil satiro, toda vsekakor je bilo govoriti o satiri manjše zlo, kakor govoriti o hudiču z budilke.

»Da, o satiri. Seveda, seveda, o satiri,« je prikimal Edikt Ukazovič in se jezil nase, ker se ni mogel spomniti, da bi kaj v govoru slišal o satiri, pa tudi kaj je satira seveda ni vedel. »Seveda, seveda, o satiri. To bo nekaj novega,« je previdno rekel, »novo odkritje genialnega tovariša Stalina.«

»Ne!« je hitro odkimal Akakij Ivanovič, a se je hitro popravil: »Da, seveda . . . to se pravi . . . opozoril je, da jih bo treba pisati. V govoru je bilo rečeno —«

»Če jih bo treba pisati, jih bomo pisali!« ga je prekinil Edikt Ukazovič in odločno nadaljeval: »Tudi prostovoljno. Po službi. Recimo dvakrat ali trikrat na teden po pol ure. Lahko tudi udarniško; zbrali bi se ob nedeljah dopoldne. Sicer pa počakajmo na direktive.«

Akakiju Ivanoviču je bilo nerodno, ker je videl, da Edikt Ukazovič, sploh ne ve, za kaj gre. Vendar svojemu načelniku ni mogel soliti pameti kar tako pred vsemi, zato se je odkašljal in začel po ovinkih:

»Satira je literarna zvrst, ki —«

»Literarna zvrst?« se je rahlo začudil Edikt Ukazovič, ki pa se je takoj znašel. »Seveda, literarna zvrst. Jasno. Taka zvrst . . . dajte, dragi Akakij Ivanovič, razložite jim,« je razširil roke proti uradnikom, ki so bili že nekoliko poklapani, kakor so bili vselej, kadar je bilo v zraku kako prostovoljno ali udarniško delo.

»Satira je literarna zvrst, ki zasmehuje in biča slabosti in napake ljudi in družbe. Biča vse, kar je v družbi gnilega.«

»Naša družba je najboljša družba,« je zakokodakala Koka Kokodaj-sevna. »Pri nas ni pokvarjenega in gnilega –«

»Tovariš Stalin že ve!« jo je prekinil Edikt Ukazovič. »Če reče, da je pri nas vse pokvarjeno, gnilo, potem je jasno, da je vse pokvarjeno in gnilo! Nadaljujte, tovariš Tenkovestnikov!«

»V govoru je bilo rečeno: V naši sovjetski književnosti do danes ni takih vrst umetniških del, kot je na primer satira. Bilo bi nepravilno misliti, da naša sovjetska stvarnost ne daje gradiva za satiro. Nam so potrebni sovjetski Gogolji in Ščedrini, ki bi s plamenom satire izžgali iz življenja vse negativno, vse gnilo, mrtvo v življenju, vse tisto, kar zavira našo pot naprej.«

»Aha, aha! Vam so potrebni Gogolji in Ščedrini,« se je Edikt Ukazovič prijel za čeljust, kar je bilo znak, da globlje razmišlja.

»To sta bila naša velika pisatelja, velika satirika,« je rekel Akakij Ivanovič z občudovanjem. »In carska oblast ju je pregnjala.«

»Aha!« je prikimal Edikt Ukazovič.

»Potem bo sovjetska oblast pregnjala naše Gogolje in Ščedrine?«

»Jasno!« je hitro pritrdil Akakij Ivanovič, a se je takoj popravil. »To se pravi, da jih ne bo pregnjala, če bodo šibali, če bodo bičali, kakor . . . kakor je treba . . .«

»Saj, saj!« je prikimal Edikt Ukazovič, ki se je še vedno držal za čeljust in jo zvijal sem in tja. »Naj pišejo, kakor je treba . . . če pa ne, naj jih pa zapro . . . Kaj pa vi? Ali ne bi vi, ki ste tako dolgo hodili v šole . . . ali vi ne bi bili temu kos?«

»Ne, ne!« se je skoraj zgrozil Akakij Ivanovič.

»Pa če bi vam kdo naročil?« ga je motril Edikt Ukazovič. »Če bi vam kdo rekel: Državljan Tenkovestnikov, tako in tako, vi ste se učili grško in latinsko, brali ste tiste Gogolje in Ščedrine, pa tudi vaša dolžnost je, saj razumete, sedite in napišite.«

»Ne, ne, ne!« je v grozi odkimal Edikt Ukazovič.

»Eh, kaj pa vemo, dragi Akakij Ivanovič! Vi lepo rišete in lepo pišete. Nihče nima tako lepe pisave. Lahko vas pa le zgrabi, lahko obsede hudič pa napišete!« je rekel Edikt Ukazovič – in vse kaže, da je tudi njega obsedel hudič, saj drugače ne bi pomežiknil z levim očesom in trznil z levim koticom ust.

Akakij Ivanovič je vzdrgetal in spreletel ga je srh, ker je čutil, da se ne bo mogel premagati, da tudi sam ne bi pomežiknil in trznil s koticom ust. Pomežiknil je in trznil, nato pa začel izgubljeno jecljati:

»Tovariš načelnik, oprostite . . . oprostite . . .«

Načelnik Edikt Ukazovič se je sproščeno zasmel, ker je bil prepričan, da ga je ugnal. Zamahnil je z obema rokama, češ da je zborovanje končano, in hitro šel v svojo pisarno, da bi iz police odmaknil vezani letnik uradnega lista in segel po prijazni steklenici.

Uradniki in uradnice so se zadovoljno razšli, Akakij Ivanovič pa skoraj

ni vedel, kako je prišel v svojo pisarno. Sesedel se je za svojo pisalno mizo kot kup nesreče.

»Prav ti je!« je rekel Platon Platonovič. »Zakaj pa otresaš jezik, kadar ni treba. Ne kliči hudiča.«

»Nehaj!« je proseče rekel Akakij Ivanovič.

»Sicer pa, če bi tako rad pisal, piši. In lahko začneš s samskim domom. Tam je toliko pokvarjenosti, da kar smrdi.«

»Kaj? Kaj?« se je vznemiril Akakij Ivanovič. »Ali je kaj narobe z Makultaro Agafejevno? Ali ne opravlja pošteno svojega dela? Nemara pa slabo prebira?«

»Ne, ne. Kar dobro prebira.«

»Nemara prebira prehitro. Brez premisleka. Ne prebira temeljito. Ženska je, ženske pa so vihrave.«

»Vihrava pa je, res je vihrava.«

»Saj vem: resne stvari jemlje preveč lahkotno.«

»Res je. Nemara bi bilo bolje, če ne bi več zahajala tja.«

»Ne, ne, naj kar zahaja. Rekel ji bom, takole obzirno ji bom rekel, naj prebira bolj resno, bolj temeljito. A naj hodi, naj se kar javno udejstvuje, ker se sam ne udejstvujem. Nisem za take stvari, nekako sem preveč plašen.«

»Saj, saj!« je prikimal Platon Platonovič, ki je videl, da ga Akakij Ivanovič spet ne razume. Naravnost se pa tega ni upal reči. Po premisleku je rekel: »Meni se zdi grdo. To je kot ovajanje. In če so tisti carski Gogolji in Ščedrini tako pisali, tudi ni bilo lepo.«